

ARHEOLOGIJA U SRBIJI

PROJEKTI ARHEOLOŠKOG INSTITUTA U 2019. GODINI

Arheologija u Srbiji
Projekti Arheološkog instituta u 2019. godini



Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI

PROJEKTI ARHEOLOŠKOG INSTITUTA U 2019. GODINI

Urednici
Selena Vitezović
Milica Radišić
Đurđa Obradović

Beograd 2021

Izdavač:

Arheološki institut
Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd
www.ai.ac.rs

Za izdavača:

Miomir Korać

Urednici:

Selena Vitezović
Milica Radišić
Đurđa Obradović

Priprema:

Arheološki institut

Elektronsko izdanje
ISBN 978-86-6439-061-3

SADRŽAJ

- 13 Redakcija, *Uvod*
- Arheološka iskopavanja i rekognosciranja*
- 23 Dušan Borić, Dragana Antonović, *Istraživanje praistorije „dunavskog koridora“ u Đerdapu*
- 35 Slaviša Perić, Đurđa Obradović, Ivana Dimitrijević, Ružica Savić, Olga Bajčev, *Geoarheološka istraživanja u Drenovcu 2019. godine*
- 43 Ognjen Mladenović, Barbara Horejs, Aleksandar Bulatović, Bogdana Milić, *Arheološka istraživanja na lokalitetu Svinjarička Čuka u 2018. i 2019. godini*
- 51 Aleksandar Bulatović, Aleksandar Kapuran, Dragan Milanović, Ognjen Mladenović, Tatjana Trajković-Filipović, *Lokalitet Velika Humska Čuka - iskopavanja 2019. godine*
- 59 Dragana Antonović, Selena Vitezović, Vidan Dimić, *Prljuša, Mali Šturac: istraživanja u 2019. godini*
- 69 Ognjen Mladenović, Jan Jon, Aleksandar Bulatović, Artur Bankof, Vejn Pael, Ondžej Hvojka, Rada Gligorić, Vojislav Filipović, *Lokalitet Gradac-Cikote: arheološka istraživanja 2019. godine*
- 79 Aleksandar Kapuran, Mario Gavranović, Igor Jovanović, *Istraživanja u okolini Bora u 2019. godini*
- 83 Dragan Milanović, *Rezultati arheološke prospekcije donjeg toka Južne Morave u 2019. godini*

- 89 Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Goran Stojić, *Legijski logor u Viminacijumu: Sistematska istraživanja severozapadnog dela utvrđenja u 2019. godini*
- 105 Goran Stojić, Milica Marjanović, *Legijski logor u Viminacijumu: arheološka istraživanja u zoni zapadnog bedema u 2019. godini*
- 121 Saša Redžić, Mladen Jovičić, Nemanja Mrđić, *Zaštitna arheološka istraživanja nekropole na lokalitetu Više Grobalja (Viminacijum) u 2019. godini*
- 133 Saša Redžić, Ilija Danković, Bebina Milovanović, *Zaštitna arheološka iskopavanja na lokalitetu Pirivoj (Viminacijum) tokom 2019. godine*
- 147 Stefan Pop-Lazić, Ričard Majls, Vujadin Vujadinović, Milica Tomić, Aleksandar Stamenković, *Arheološka iskopavanja lokaliteta Glacov Salaš 2019. godine*
- 157 Sofija Petković, Igor Bjelić, Marija Jović, Bojana Ilijić, Nikola Radinović, *Arheološka istraživanja rimskog utvrđenja Timacum Minus. Sektor Južne kapije 2019. godine*
- 177 Sofija Petković, Igor Bjelić, Marija Jović, Gordan Janjić, *Vrelo-Šarkamen: arheološka iskopavanja, prezentacija i promocija 2019. godine*
- 187 Vujadin Ivanišević, Katrin Vandered, Ivan Bugarski, *Caričin Grad - arheološka istraživanja u 2019. godini*
- 201 Marin Bugar, Ivan Bugarski, Uglješa Vojvodić, Milica Radišić, Nikola Lazarević, *Arheološka prospekcija donjeg toka Zapadne Morave u 2019. godini: rezultati iz kruševačkog kraja*

Analize arheološkog materijala

- 219 Nataša Miladinović-Radmilović, Dragana Vulović, Nemanja Marković, *Sirmijum - rezultati antropoloških projekata u 2018. i 2019. godini*

- 227 Nemanja Marković, Oliver Stevanović, Nataša Miladinović-Radmilović, *Protokol uzorkovanja sedimenata iz antropoloških i arheozooloških celina za analizu intestinalnih parazita*
- 235 Josip Šarić, *Evolucija kompozitne alatke na primeru nalaza sa Bubnja*
- 241 Angelina Raičković Savić, Ana Mitić, *Analiza keramičkog materijala iz objekata 24 i 25 sa lokaliteta Nad Klepačkom*
- 257 Radmila Zotović, *Herkulov kult na području Srbije - kratka crtica iz proučavanja kultura na tlu Srbije*
- 265 Igor Bjelić, *Zajednički elementi na palminim kapitelima sa lokaliteta Timakum Minus i Municipijum DD*

Projektne i drugi izveštaji

- 277 Slaviša Perić, *Projekat Arheologija Srbije: Kulturni identitet, integracioni faktori, tehnološki procesi i uloga centralnog Balkana u razvoju evropske praistorije*
- 301 Ivana Popović, *Projekat Romanizacija, urbanizacija i transformacija urbanih centara civilnog, vojnog i rezidencijalnog karaktera u rimskim provincijama na tlu Srbije*
- 313 Miomir Korać, *Projekat IRS – Viminacijum, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanje materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GISa, digitalizacije i 3D vizualizacije*
- 327 Vujadin Ivanišević, *Projekat Procesu urbanizacije i razvoja srednjovekovnog društva*

- 343 | Emilija Nikolić, Bojan Popović, Dragana Antonović, Selena Vitezović, Vidan Dimić, *Zaštita rudarsko-geološkog nasleđa planine Rudnik: Uređenje prostora oko praistorijskog okna na arheološkom nalazištu Prljuša-Mali Šturac*
- 357 | Vesna Bikić, *Izložba Sofija i Beograd. Arheološki biseri: jubilej bugarsko-srpske saradnje u oblasti arheologije*
- 363 | Emilija Nikolić, Ilija Danković, Željko Jovanović, *Digitalne priče iz Viminacijuma: učešće na projektu Roman Heritage in the Balkans*
- 375 | Vesna Bikić, *Projekat Barokni Beograd - novo čitanje austrijskog nasleđa u strukturi grada*
- 385 | Milica Tapavički-Ilić, *Projekat COST ACTION 2018 - SEADDA, Saving European Archaeology from the Digital Dark Age*
- 389 | Sanja Nikić, *Izdavačka delatnost i Biblioteka Arheološkog instituta u 2019. godini*

Igor Bjelić, Arheološki Institut, Beograd

ZAJEDNIČKI ELEMENTI NA PALMINIM KAPITELIMA SA LOKALITETA TIMAKUM MINUS
I MUNICIPIJUM DD

Tokom 2019. godine, u okviru istraživanja kasnoantičke arhitekture na lokalitetima posebna pažnja je bila posvećena proučavanju elemenata kamene plastike. Pojava jedne grupe kapitela na lokalitetima Municipijum DD i Timakum Minus, čiji je tip u domaćoj literaturi bio do sada nepoznat, inicirala je njihovu dublju analizu u cilju tipološke i hronološke opredeljenosti.¹ Dalja analiza njihovih zajedničkih elemenata omogućila je sagledavanje geneze likovne kompozicije palminih kapitela u periodu kasne antike na prostoru provincije Gornje Mezije i kasnije Dardanije.

Grupa kapitela konstatovanih na ovim lokalitetima se svojim oblikom i motivima izdvaja od tipova prisutnih u uobičajenim stilskim redovima rimske arhitekture na tlu današnje Srbije. Na prvi pogled može se primetiti da se ovi primerci kamene plastike odlikuju odsustvom uobičajenih elemenata antičkih kapitela, kao što su volute, stilizovani listovi akantusa na kalatosu (vratu kapitela) i jasno definisani ehinus (jastuka kapitela). Oni se na oba lokaliteta odlikuju izraženim kanelurama na svojim vratovima. Do sada, na tlu današnje Srbije nije bila registrovana grupa kapitela čija je tipološka opredeljenost izvedena prema prisutnim kanelurama, pa je uočena specifičnost uticala na definisanje stila kome bi kapiteli mogli da pripadaju (Bjelić, Plijić 2021; Бјелић, Савић 2020).

Početak analize otežala je okolnost da ni za jedan od kapitela nije postojala tehnička dokumentacija kojom bi se dimenzije određenih detalja mogle precizno analizirati i upoređivati među pojedinačnim primercima kapitela ili sa analogijama na tlu Rimskog carstva. Izrada spomenute dokumentacije je zato postala prateći deo analize ovih kapitela.

Novije analize zajedničkih likovnih elemenata na ovim kapitelima ukazali su i na postojanje jednog koji do sada nije primećen na srodnim primercima kapitela na našem tlu, kao ni u okruženju. Radi se pre svega o pojavi ornamenta kanelura sa lunulama na svojim krajevima. Radi preciznijeg obrazloženja, ponovićemo neke od odlika kapitela u Timacum Minusu i Municipijumu DD, kako bi čitaoci bolje razumeli pojavu ovog motiva na jednom lokalitetu i njegovu dalju genezu na drugom.

Timakum Minus (Ravna)

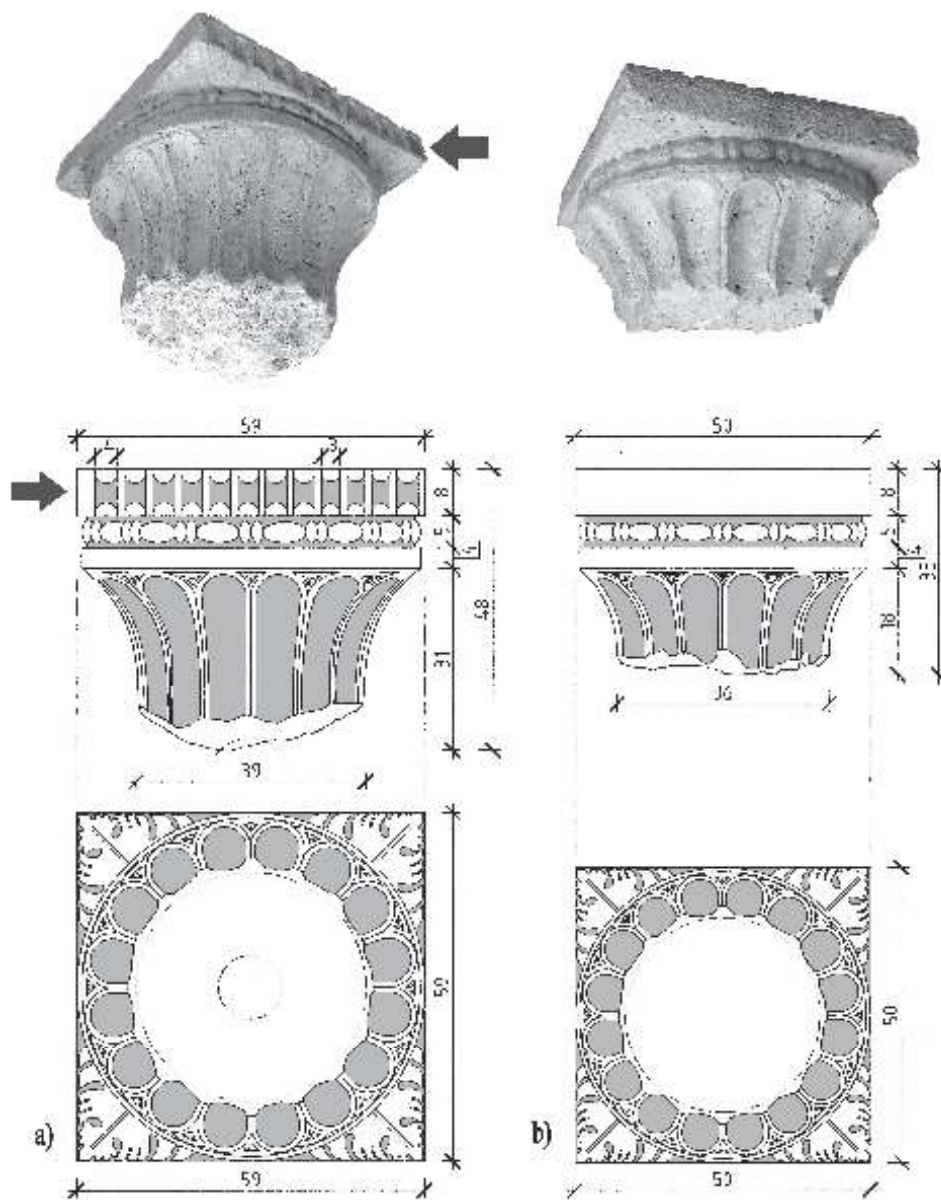
Kapiteli palminog tipa čuvaju se danas u depandansu Zavičajnog muzeja u Knjaževcu, u Arheo-etno parku u selu Ravni, u čijoj se neposrednoj blizini nalazi lokalitet Timakum Minus (sl.1). Veći kapitel bio je poklonjen od strane privatnog kolekcionara Ljubiše Rajkovića iz Zaječara. Do 2018. godine bio je izložen u lapidarijumu parka, da bi od tada postao sastavni deo arheološke izložbene postavke u holu nekadašnje seoske škole. Primerak je objavljen od strane Petra Petrovića i Svetozara Jovanovića, koji smatraju da potiče iz Ravne i datiraju ga u 4. vek (Petrović, Jovanović 1997, 67, sl. 5). Novija razmatranja kapitela upućuju na zaključak da se radi o primercima iz Timakum Minusa koji se pre mogu datovati u period najvećeg uspona ovog naselja, odnosno u 3. vek (Bjelić, Ilijić 2021, 315).

Krajem prošlog veka otkriven je i drugi manji primerak istovetnog tipa. On je kupljen od meštana Ljube Ranđelovića iz Ravne, a prema knjizi inventara u Knjaževačkom zavičajnom muzeju pronađen je prilikom vađenja kamena s lokaliteta Timakum Minus. Od 2018. godine kapitel je pridružen ostalim primercima kamene plastike u sklopu arheološke postavke u zgradi nekadašnje škole u arheo-etno parku u Ravni.

Isti materijal od koga je izrađen i najveći broj sličnih motiva koji su na oba kapitela primenjeni ukazuje da su oni bili deo jedne arhitektonske celine (Bjelić, Ilijić 2021, 305). Nijedna od građevina koje su do sada bile predmet sistematskih arheoloških istraživanja na lokalitetu Timakum Minus (fortifikacije kastruma, horeum, balneum, objekat jugozapadno od kastruma) ne ukazuje svojim arhitektonskim osobinama da su mogle biti ukrašene ovakvim arhitektonskim elementima. Stoga, oni izvesno pripadaju nekoj od još uvek nepoznatih građevina tog antičkog naselja. Dimenzije i dekorativnost ovih kapitela upućuju na pretpostavku da su oni krasili neku od većih i značajnijih građevina. Nova otkrića na samom lokalitetu trebalo bi u budućnosti da pruže konkretniji odgovor o njihovom pravom kontekstu.

Prvi kapitel je isklesan od belog krečnjaka i očuvan je najvećim delom, izuzimajući njegov donji deo koji je teško oštećen. Njegove dimenzije su 59 cm x 59 cm x 48 cm. Kod kapitela mogu se izdvojiti sledeći delovi: abakus, ehinus ukrašen astragalnim štapom i izvijeni kalatos dekorisan duguljastim listovima (sl. 1.a). Abakus je izveden u vidu ploče kvadratne osnove, na čijoj je gornjoj površini po sredini uklesano pravougaono udubljenje. Izvesno je da je udubljenje otisak pijavice kojom je nekada bio izvršen spoj s arhitravnom gredom iznad samog kapitela. Na donjoj površi abakusa, u svakom uglu koji štrči van mase ehinusa, plitko je isklesana po jedna petočlana palmeta.

Jedna od čeonih strana ovog kapitela poseduje poseban ukras koji se ne može primetiti ni na jednoj drugoj strani ovog ili njemu srodnog kapitela. Na njoj su isklesane



Slika 1. Palmيني kapiteli pergamonskog tipa sa lokaliteta Timacum Minus – strelicama označena pojava ornamenta kanelura sa lunulama (prema: Bjelić i Ilijić 2021).

kanelure neujednačene širine. Na svakom kraju kanelura nalaze se lunule ovalnog oblika koje su zašiljene tek u svom temenu tako da liče na oblik semena badema. Lunule su vrhom orijentisane ka središtu kanelura. Neujednačenost širine kanelura odaje nesavršenost veštine kojom je majstor ovladao ili pak okolnost da je ornament završen na brzinu.

U gornjem delu „ehinusa” isklesan je astragalni štap, dok je njegov donji deo klesan u vidu glatke zaravnjene površine. Kalatos kapitela je ukrašen sa šesnaest ravnomerno raspoređenih duguljastih listova koji su polukružno završeni u svojim vrhovima. Njihove ivice su izvijene tako da površina listova ostavlja utisak kanelura stabala jonskih stubova. Za razliku od neujednačenosti pojedinačnih kanelura na abakusu, kanelirani listovi na kalatosu imaju ujednačenu debljinu. Uz ivicu „ehinusa”, između vrhova pojedinačnih listova tretirana su i trouglasta udubljenja. Njihove ivice su naglašene blago ispupčenim rubom, tako da je reljefnost kalatosa na toj strani dodatno apostrofirana.

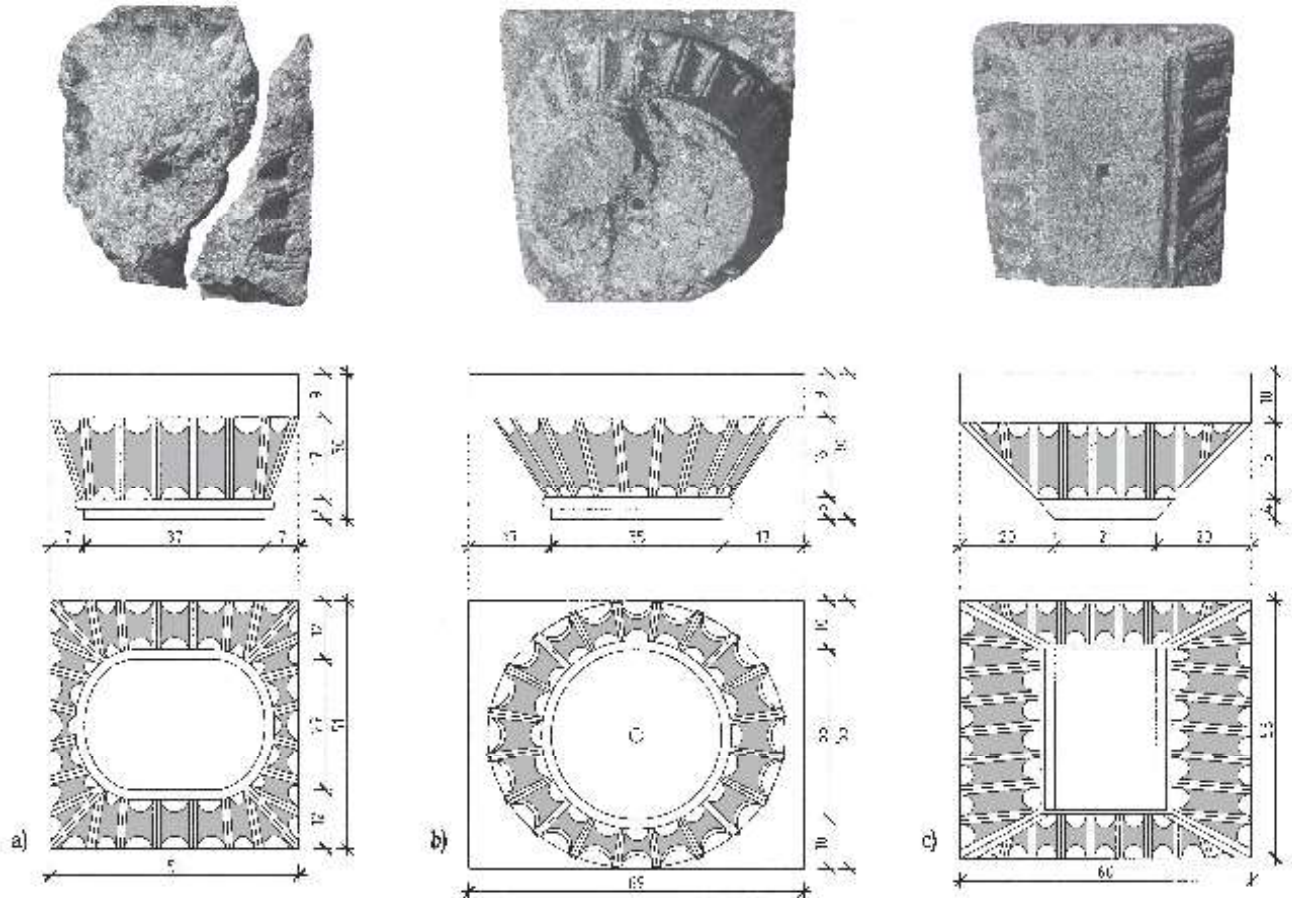
Iako je donji deo kapitela oštećen, na osnovu otiska uklesanog udubljenja za spoj kapitela sa stablom stuba može se zaključiti da je kapitel bio približne visine od oko 48 cm. Na osnovu očuvanosti kapitela u svom donjem delu, procenjeno je da kapitel potiče sa stuba prečnika osnove od oko 39 cm.

Drugi kapitel je očuvan samo u svom gornjem delu. Većina motiva dekoracije na ovom kapitelu istovetna je sa onima na prvom. Najveće razlike između dva kapitela tiču se nešto drugačijih dimenzija, kao i nedostatka kanelura sa lunulama na abakusu drugog (sl. 1.b). Dimenzije fragmenta drugog kapitela nešto su manje nego kod prvog: 50 cm x 50 cm x 35 cm. Abakus ne poseduje ukrase kakvi se mogu registrovati na prvom kapitelu. Način klesanja preostalih motiva kod „ehinusa” i kalatosa je isti kao i kod prvog kapitela. Poređenjem sa geometrijom prvog kapitela može se konstatovati da je drugi stajao na stubu koji je bio prečnika od oko 36 cm.

Usled oštećenosti donjeg dela kod oba kapitela, ne može se pouzdano doći do zaključka kakva je dekoracija u tom pojasu postojala. Nisu pronađeni nikakvi fragmenti koji bi ukazali na preciznu veličinu i oblik detalja u donjem delu kapitela iz Timakum Minusa, tako da svaka domišljanja ostaju na nivou hipoteze.

Sočanica – Municipijum DD

U Sočanici, na mestu nekadašnjeg Municipijuma DD, registrovana su tri primerka kapitela sa kanelurama koja su bili deo kolonada civilne bazilike (sl. 2). Odlika kolonada ove bazilike bila je ritmična smena stubova od kojih je svaki sledeći imao osnovu drugačijeg oblika (kružna, ovalna, pravougaona), da bi svaki četvrti u nizu bio isti. Primercima u Ravni bi svakako najsličniji bio tip kapitela kružne osnove i četvrtastog abakusa. Na osnovu faza



Slika 2. Palmine kapiteli pergamonskog tipa sa lokaliteta Municipum DD (prema: Bjelić i Savić 2020).

gradnje na prostoru na kojem se civilna bazilika nalazi, Emil Čerškov je ove kapitule datovao u 4. stoleće (Čerškov 1970, 38). Sva tri tipa kapitula poseduju kanelure i lunule u njihovom dnu, ali i lunule u vrhu kanelura umesto lisnih završetaka (Čerškov 1970, 43).

Blagodareći okolnosti da je od svakog tipa sačuvan makar po jedan kapitel, danas se mogu doneti sudovi o stepenu njihove dekoracije i načinu klesanja. Fragmenti drugih kapitula ukazuju da je u zavisnosti od tipa svaki od oštećenih po obliku i dimenzijama odgovarao onim celovitim primercima. Svaki od očuvanih primeraka se po svojim dimenzijama uklapa

sa gornjim krajem stabala stubova ovalne, kružne i pravougaone osnove. Odatle je konstatovano da ovi primerci kamene plastike predstavljaju kapitule (Бјелић, Савић 2020, 394), a ne impost-kapitule, na šta je Čerškov svojevremeno takođe pomišljao (Čerškov 1970, 43).

Među kapitelima sva tri tipa postoje zajedničke karakteristike (Bjelić, Savić 2020). Abakusi svih kapitula su pravougaonih osnova i lišeni su dekoracije. Dimenzije abakusa u osnovi variraju u zavisnosti od tipa: kod stubova sa ovalnom osnovom stranice su dužine 51 cm, kod stubova sa pravougaonom osnovom on je dimenzija 53 cm x 60 cm, dok su kod stubova kružne osnove dimenzija 55 cm x 69 cm.

Kalatosi kapitula nisu izvijeni i odlikuju se uklesanim kanelurama. Kalatos stubova sa ovalnom osnovom ima kombinovani oblik - u gornjem delu on nalikuje na zarubljenu piramidu koja se ka dnu svojim oblikom prilagođava ovalnoj osnovi i poprima oblik zarubljenog izduženog konusa. Kod kapitula kružnih stubova kalatos ima oblik zarubljenog konusa. Stubovi pravougaonog preseka poseduju kapitule sa kalatosima u obliku izdužene zarubljene piramide. Ispod svakog kalatosa postoji tanak torus pod kojim je uži glatki deo kapitula. On se oblikom prilagođava vrhu stabla stuba.

Širina kanelura varira, kako među tipovima, tako i na stranama pojedinačnog primerka. Ova vrednost posebno varira kod stubova ovalnog preseka, što je posledica oblikovanja kalatosa njihovih kapitula. Dimenzijama stuba je prilagođen raspored i broj kanelura. Oblik njihovog preseka varira između trougaonog i konkavnog oblika, često i duž samo jedne kanelure. Svaka od njih je na gornjem i donjem kraju ukrašena po jednom ovalnom lunulom, blago zašiljenom pri vrhu koji je okrenut ka središtu kanelure. Sve kanelure su međusobno razdvojene tankim podužnim dvostrukim trakama. Na sredini osnovne površine svakog kapitula uklesana je po jedna rupa kojom je kapitel učvršćivan na stablo stuba gvozdеном pijavicom.

Klesanje kapitula bazilike Municipijuma DD odlikuje se grubim načinom izrade. Pojedini detalji postignuti su pre urezivanjem, nego klesanjem. Ovakav način izrade posledica je i gruboće tzv. dacita na koju ukazuje i Čerškov. To je pre svega uticalo na neujednačenost širina i pravaca radijalnih smerova kanelura. Konstatovane su i razlike u dimenzijama abakusa što je u statičkom smislu neopravdano, jer to ne doprinosi ujednačenoj raspodeli opterećenja sa lukova na svaki od stubova.

Međusobne sličnosti, tipologija i poreklo tipa

Prilikom ranijih analiza kapitula u Timakum Minusu i Municipijumu DD već je izneto mišljenje o njihovoj tipološkoj određenosti i najsvrodnijim analogijama (Bjelić, Ilić 2021, 308–311; Бјелић, Савић 2020, 397–399). Ovde ćemo ponovo ukazati na najbitnije zaključke.

Budući da je trenutno na tlu današnje Srbije mali broj registrovanih primeraka ovog tipa kapitela u oblasti arhitekture ne postoji poseban termin na našem jeziku kojim bi se izdvojio od kapitela koji su uobičajeni za klasične oblike prisutne u grčko-rimskim stilskim redovima antičke epohe. Uzimajući u obzir ocene najvećeg broja eminentnih autora u ovoj oblasti, najpotpuniji naziv za ovaj tip kapitela bio bi *kanelirani palmيني kapiteli pergamonskog tipa* (Ward-Perkins 1948, 66–70; Kästner 1996; Dimitrov 2007, 96–98, 596–599; Beard 2017; Petrova 2017, 151, fig. 19–21). U našem radu koristili smo pre svega termin *palmيني kapiteli*, pre svega jer je praktičniji.

Prisustvo palminih kapitela je registrovano u helenskim gradovima pod rimskom vlašću, kao što su Ankira, Patara, Smirna, Atina, Halkija, Egina Heroneja i današnja Kumbaba u Maloj Aziji (Serin 2014, 77–80; Beard 2017, 6; Mustafa, Feyzullah 2020). Njihovom učestalošću se u periodu od 2. do 6. veka naročito ističe antička Ankira (današnja Ankara) i njeno okruženje. Prema kriterijumu pojave pojedinih ornamenata za kapitele u Timakum Minusu su naročito značajni primerci iz Avgustovog hrama i u Karakalinim termama i oni koji se danas čuvaju u Muzeju anadolskih civilizacija (Beard 2017, 4, figs. 2, 4, 6), ali i oni u Marcijanopolisu, datovani u ranoseverijanski period, to jest u kraj 2. i početak 3. veka (Dimitrov 2007, 97, obr. 82). Sa primercima iz istočne Srbije prve povezuje motiv astragalnog štapa, dok druge povezuje motiv akantusa na donjoj površini abakusa. Prema kriterijumu različitih oblika stubova za isti (palmin) tip kapitela, za kapitele u Municipijumu DD je značajan primer u kasnoantičkoj i ranovizantijskoj Ankiri (Serin 2014, 79).

Posmatrajući sve navedene primere, dolazi se do zaključka da je kod kapitela ovog tipa pored upadljivih kanelura na vratovima, podjednako česta i pojava lunula na njihovim krajevima. Prema tim primerima, položaj lunula je kod ovog tipa skoro po pravilu određen samo u dnu kalatosa. Ovo pravilo je međutim bilo relativizovano kod kapitela palminog tipa u Timakum Minusu i Municipijumu DD.

Na našem tlu, pored navedenih, postoji još samo jedan kapitel sličnih karakteristika koji je prethodno publikovan, i to onaj iz Sirmijuma (Jeremić 1998, 272–273, crtež 198). Jeremić taj primer nije mogao da datuje, a po stilu ga je opredelio kao kompozitni (Jeremić 1998, 273). Međutim, prema osnovnim karakteristikama oblikovanja, primerak iz Sirmijuma očigledno pripada istom tipu palminih kapitela. Pa i pored tipoloških sličnosti, ni na spomenutom kapitelu ne može se primetiti ono što je za kapitele koji su predmet našeg rada karakteristika – postojanje lunula na oba kraja kanelura.

Trebalo bi imati u vidu da je klesanje kapitela u Municipijumu DD mnogo rudimentarnije nego što je to slučaj sa obradom na drugom lokalitetu. Odstupanje od radialnih pravaca širenja kanelura od dna ka vrhu kod kapitela i neujednačenost širina među njihovim pojedinačnim kanelurama odaje veoma slobodan pristup klesara. Pored otežanog

klesanja u materijalu kao što je dicit, izvesno je da se radi o klesaru sklonom odstupanjima od geometrijskih pravila. Takva okolnost upućuje da se navedeni postupak na nivou dosadašnjih saznanja mora sagledavati kao lični pristup klesara.

Kod kapitela u Timakum Minusu mnogo je veća ujednačenost kaneliranih listova na samom kalatosu, pa je očigledan pad kvaliteta izrade u Municipijumu DD. Međutim, i kod kapitela sa Timakum Minusa primetno je odstupanje od ujednačenosti kanelura sa lunulama na njegovom abakusu. Stiče se utisak da su one izvedene neplanirano u poslednjem trenutku, usled čega majstor nije uspeo da je realizuje i na ostalim stranama. Na ovaj zaključak upućuje i okolnost da isti motiv ne postoji na abakusu drugog manjeg kapitela u Timakum Minusu, kao i prethodni zaključak da je ornament završen na brzinu, usled čega se pojavila neujednačenost među pojedinačnim kanelurama. Ako je to slučaj, onda je to bio prvi zabeleženi slučaj kanelura sa lunulama na našem tlu, koji prethodi onima u Municipijumu DD. Analiza tipološki istih primeraka u okruženju koji su najrodniji prema pojavi određenih motiva primercima koji su predmet našeg rada ukazuje da su lunule bile sastavni deo dna kaneliranih listova palminih kapitela, skoro bez izuzetaka. Međutim, motiv koji se u Timakum Minusu pojavio kao usamljena pojava na jednoj strani abakusa, u Municipijumu DD postaje dominantan u klesanju kalatosa, pa time i u likovnom doimanju.

Zaključak

Palmini kapiteli pergamonskog tipa sa lokaliteta Sirmijum, Municipijum DD i Timakum Minus predstavljaju grupu elemenata arhitektonske skulptovane plastike kojima do sada u srpskoj arheologiji nije posvećeno dovoljno pažnje u odnosu na izuzetnost njihove pojave na tlu naše zemlje. Do sada je kod nas registrovan mali broj ovakvih kapitela, zbog čega nije moguće pratiti direktne veze po pitanju uticaja na njihovu pojavu. Mnogo veći broj primeraka ovog tipa zabeležen je u Turskoj i Bugarskoj, na osnovu kojih je ranije mogla biti određena tipološka pripadnost primeraka na našem tlu. Ono što primerke iz Timakum Minusa i Municipijuma DD izdvaja od srodnih primeraka jeste pojava motiva kanelura sa lunulama.

Uzimajući u obzir položaj navedenih lokaliteta na našem tlu, svakako bi trebalo očekivati brojniju pojavu ovog tipa kapitela i na drugim lokalitetima. Napredak budućih detaljnijih istraživanja po ovom pitanju doprineo bi boljem razumevanju razvitka ovih primeraka arhitektonske skulptovane plastike u dobu kasne antike na tlu današnje Srbije, pa time i pojave motiva sa kanelurama koja je na trenutnom nivou istraženosti karakteristika kapitela u Timakum Minusu i Municipijumu DD.

Bibliografija:

Beard 2017 – A. K. Beard, *A group of seven column capitals from Roman Ankyra: a unique composite style*, Master thesis, Bilkent University, Turkey, 2017.

Бјелић, Савић 2020 – И. Бјелић, М. Савић, Архитектонска скулптована декорација цивилне базилике у античком Муниципијуму DD, *Башићина* 30, бр. 52, 2020, 387–406.

Бјелић, Илијић 2021 – И. Бјелић, Б. Илијић, Канелирани палмини капители пергамонског типа у архео-етно парку у Равни, *Зборник Народног музеја XXV-1. Археологија*, 2021, 301- 316.

Димитров 2007 – З. Димитров, *Архитектурна декорација в провинција Долна Мизия (I-III в)*, Дисертации 2, Национален археологически институт и музей (Българска академия на науките), София, 2007.

Јеремић 1998 – М. Јеремић, *Развој архитектуре и урбанизма Сирмијума I до IV века*, Докторска дисертација, Архитектонски факултет, Универзитет у Београду, 1998.

Kästner 1996 – V. Kästner, Tradition oder Innovation. Besondere Kapitellformen in der hellenistischen Baukunst von Pergamon, in: E.-L. Chwandner (ed.), *Säule und Gebälk. Zu Struktur und Wandlungsprozess griechisch-römischer Architektur*, (Bauforschungskolloquium in Berlin vom 16. bis 18. Juni 1994, Disk AB, 6), Mainz am Rhein, 1996, 153–161.

Mustafa, Feyzullah 2020 – K. Mustafa, Ş. Feyzullah, Two Reused “Blattkelch” Capitals from Patara. An Example of Reuse in the 2nd Century AD in the Context of the Building Activities in and around the Nero Bath, *GEPHYRA* 20, 2020, 193–243.

Petrova 2017 – S. Petrova, The Roman Architectonic Decoration Reused in Buildings of Parthicopolis Tradition, *Patrimonium* 15, 2017, 137–174.

Петровић, Јовановић 1997 – П. Петровић, С. Јовановић, *Културно блага књажевачког краја. Археологија*, Београд – Књажевац, 1997.

Serin 2014 – U. Serin, Bizans Ankarasi ve Kaybolan bir Kültür Mirasi: ‘St. Clement’ Kilisesi, *Journal of the Faculty of Architecture (Middle East Technical University - Ankara)* 31/2, 2014, 65–92.

Čerškov 1970 – E. Čerškov, *Municipium DD*, Priština – Beograd, 1970.

Ward-Perkins 1948 – J. B. Ward-Perkins, Severan art and architecture at Leptis Magna, *The journal of Roman studies* 38, 1948, 59–80.

Napomene:

¹ Istraživanje je bilo sprovedeno u okviru projekta *Romanizacija, urbanizacija i transformacija urbanih centara civilnog i vojnog karaktera u rimskim provincijama na tlu Srbije*. Analiza kapitela na lokalitetu Timakum Minus i u Municipijumu DD ne bi bila moguća bez ostvarene saradnje između arhitekta Arheološkog instituta u Beogradu, arheologa Bojane Ilijić iz Zavičajnog muzeja u Knjaževcu i arheologa Marije Savić iz Instituta za srpsku kulturu u Prištini sa izmeštenim sedištem u Leposaviću.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

902/904:061.6(497.11)"2019"(082)(0.034.2)

902.2(497.11)"2019"(082)(0.034.2)

ARHEOLOGIJA u Srbiji [Elektronski izvor] : projekti Arheološkog instituta u 2019. godini / urednici Selena Vitezović, Milica Radišić, Đurđa Obradović. - Elektronsko izd. - Beograd : Arheološki institut, 2021 (Beograd : Arheološki institut). - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) ; 12 cm

Systemski zahtevi: Nisu navedeni. - Nasl. sa naslovne strane dokumenta. - Tiraž 100. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-6439-061-3

а) Археолошки институт (Београд) -- Истраживања -- 2019 -- Зборници
б) Археолошка истраживања -- Србија -- 2019 -- Зборници

COBISS.SR-ID 57205769

